

Ks. Ireneusz Pawlak

**PROGRAM NAUCZANIA MUZYKI KOŚCIELNEJ
W SEMINARIACH DUCHOWNYCH W POLSCE¹**

WSTĘP

Dowartościowanie muzyki w liturgii jest jednym z osiągnięć odnowy zapoczątkowanej przez Sobór Watykański II. Rozdział VI Konstytucji o Liturgii Świętej poświęcony jest w całości muzyce kościelnej. Artykuł 112 tejże Konstytucji zakłada, że stanowi ona integralną część liturgii uroczystej. Dlatego też Konstytucja zaleca, by przywiązywać dużą wagę do wykształcenia i wykonywania muzyki w seminariach, nowicjatach i zakonnych domach studiów (art. 115). Dokumenty posoborowe starannie te zalecenia Konstytucji rozpracowują i podają szczegółowe wytyczne związane z muzyką i jej miejscem w liturgii. Poznanie tych dokumentów jest dla profesorów muzyki kościelnej niezbędnym warunkiem właściwego ustalenia tego przedmiotu w seminariach duchowych.

Nauczanie muzyki kościelnej, aby mogło sprostać wymaganiom nakreślonym przez Stolicę Apostolską, musi być wielokierunkowe. W pierwszym rzędzie alumni powinni otrzymać praktyczne przygotowanie do pracy duszpasterskiej. Ponadto winni, choćby w ogólnych zarysach, poznać całokształt kultury muzycznej Kościoła, przejąć ją i pogłębiać, aby potem mogli ją szerzyć w środowisku, w którym wypadnie im pracować. Wreszcie równie ważny jest element wychowawczy muzyki, który może wnieść wiele pozytywnych momentów w kształtowanie wspólnoty seminaryjnej, a później kapłańskiej. Przedstawiony poniżej program został oparty na posoborowych dokumentach dotyczących muzyki kościelnej i liturgii i przedyskutowany podczas obrad Sekcji Muzyki Kościelnej Studiów i Seminariów Episkopatu Polski, które odbyły się w Krakowie w dniach 1 i 2 września 1970 r.

Ponieważ ma on objąć wszystkie diecezje polskie łącznie ze zgromadzeniami zakonnymi, dlatego z konieczności musi być ramowy, aby w poszczególnych seminariach mógł być przystosowany do potrzeb i zwyczajów miejscowych. Ogólne ramy programu winny być jednak wszędzie zachowane, aby profil nauczania muzyki kościelnej w seminariach polskich był jednakowy.

¹ Program niniejszy został opracowany po dyskusji z wszystkimi członkami Sekcji Muzyki Kościelnej przez komisję, której przewodniczył ks. Ireneusz Pawlak i która zleciła mu ostateczną redakcję. Ostateczna wersja została ustalona na Kongresie Teologów Polskich, który odbył się w dn. 21—23 września 1971 r. w Lublinie.

Część I. PROGRAM NAUCZANIA

Nazwa przedmiotu: Muzyka kościelna

Wymiar godzin:	I rok	— 2 godz. tygodniowo (rozdzielnie).
	II—VI rok	— 1 godz. tygodniowo
	Wspólny śpiew	— 1 godz. tygodniowo
	Chór	— 2 godz. tygodniowo (rozdzielnie).

O ile zajęcia od I do VI roku i wspólny śpiew mogą odbywać się w wymiarze godzin lekcyjnych (45 min.), o tyle ćwiczenia chóru wymagają 2 pełnych godzin zegarowych.

Wymienione godziny winny znaleźć się w ogólnym planie zajęć seminaryjnych.

Egzaminy: Ponieważ nauczanie muzyki kościelnej obejmuje zarówno teorię jak i praktykę, dlatego oprócz kolloktywów okresowych konieczne są roczne egzaminy. Mówi o tym wyraźnie Instrukcja o Liturgicznym Wychowaniu Alumnów w n. 52: „Muzyka kościelna ma być zaliczana do nauk koniecznych dla odpowiedniego wykształcenia alumnów i dlatego powinna być od początku nauki aż do kursu teologii włącznie podawana przez odpowiedni czas i w odpowiedni sposób. Podobnie więc jak i w innych gałęziach nauk, alumni są zobowiązani z muzyki kościelnej zdawać roczne egzaminy. Każde przeto seminarium powinno mieć odpowiedniego profesora muzyki kościelnej, który z zachowaniem wszelkich praw ma należeć do grona profesorskiego”.

Wykaz przedmiotów:

I rok

Teoria: Wybrane zagadnienia z ogólnych zasad muzyki, solfeż, czytanie nut na instrumencie, nabycie pewnej umiejętności pisania nut.

Praktyka: Repertuar pieśni kościelnych.

II rok

Teoria: Zasady emisji głosu, dalszy ciąg solfeżu (jeden semestr), notacja chorałowa (czterolinia, klucze, nuty pojedyncze, proste neумы).

Praktyka: Ćwiczenia emisyjne, psalmodia (osiem tonów psalmowych oraz umiejętności ich adaptacji do tekstów polskich, psalm y z *Collectio Rituum*).

III rok

- Teoria: Rys historyczny monodycznej muzyki liturgicznej ze szczególnym uwzględnieniem jej głównych form (psalmodia, prefacje, śpiewy *Ordinarium Missae*, sekwencje, tropy, pieśni, inne śpiewy w języku polskim), zasady chorału gregoriańskiego, czytanie notacji chorałowej na instrumencie.
- Praktyka: Antyfony i responsoria z *Collectio Rituum* (obrzędy sakramentu małżeństwa, pogrzeb, inne śpiewy). *Officium Defunctorum* (*Laudes* i *Vesperae*).

IV rok

- Teoria: Zarys historii kościelnej muzyki wielogłosowej. Ogólne wprowadzenie w pojęcia muzyki współczesnej.
- Praktyka: Śpiewy scholi, kantora, psalterzysty (procesyjne, międzylekcyjne, *Oratio Fidelium*), melodie modlitw mszalnych, wybrane śpiewy gregoriańskie (te, których nie zdołano przygotować na wspólnym śpiewie).

V rok

- Teoria: Organy (rodzaje, budowa, funkcja liturgiczna), dzwony, ogólne wiadomości o innych instrumentach (zarys instrumentoznawstwa). Zasady organizacji nauczania śpiewu.
- Praktyka: Śpiewy mszalne i pozamszalne diakona. Śpiew godzin kanonicznych (wybrane *Laudes* i *Nieszpory*).

VI rok

- Teoria: Teologiczne i prawne podstawy muzyki liturgicznej (znajomość dokumentów dotyczących muzyki, ksiąg liturgicznych, roku liturgicznego i jego wpływu na rodzaj i zakres muzyki kościelnej, zagadnienia związane z funkcją celebransa, diakona, subdiakona, lektora, psalterzysty, scholi, kantora, chóru wielogłosowego, organisty, zespołu instrumentalnego, wiernych).
- Praktyka: Śpiewy mszalne i pozamszalne celebransa. Przypomnienie najważniejszych śpiewów przydatnych w duszpasterstwie.

Wspólny śpiew

Repertuar gregoriański: 2 lub 3 msze (w tym obowiązkowo msza

XVIII, Gloria XV, Credo III), Pater noster, odpowiedzi i aklamacje mszalne, wybrane responsa do psalmu gradualnego (najlepiej wg *Graduale Simplex*), sekwencje (obowiązkowo Wielkanocna i o Duchu Św.) wybrane hymny, *cantica laudis*, kompletorium niedzielne.

Śpiewy polskie: msze polskie, śpiewy międzylekcyjne i recytatywy śpiewów procesyjnych, śpiewy uwielbienia po Komunii św., pieśni, nieszpory polskie, śpiewy wykonywane przy udzielaniu sakramentów św., podczas błogosławieństw, nabożeństw, inne śpiewy.

Chór

W myśl Instrukcji o Liturgicznym Wychowaniu Alumnów (n. 21) w każdym seminarium powinien istnieć zespół śpiewaczy. Repertuar ma on czerpać z chorału gregoriańskiego a także „z zasobnych źródeł polifonii klasycznej oraz nowszych źródeł”. Repertuar ten, zależnie od poziomu, możliwości zespołu i okoliczności wybiera profesor muzyki, który jest jednocześnie głównym dyrygentem chóru.

Zespół instrumentalny

Jeśli zaistnieją ku temu odpowiednie warunki, można założyć także zespół instrumentalny. Na repertuar mogą się składać zarówno kompozycje wokalnie-instrumentalne (np. kolędy, msze), jak i same utwory instrumentalne. Celem takiego zespołu byłoby zarówno uświetnianie liturgii jak i organizowanie koncertów w wewnętrznych ramach seminarium.

Pomoce naukowe: W miarę możliwości pożądane jest odrębne pomieszczenie do nauczania przedmiotu. Ponadto konieczna jest wystarczająca liczba instrumentów klawiszowych (organy, fis-harmonium, fortepian), tablica z pięciolinia, odpowiednia liczba ksiąg potrzebnych do nauczania chorału (*Graduale*, *Antiphonale*, *Liber Usualis*), śpiewów w języku polskim (śpiewniki, *Collectio Rituum*, *Ordo Missae*, mszaliki, księgi potrzebne przy udzielaniu sakramentów i błogosławieństw oraz do odprawiania nabożeństw paraliturgicznych), solfeżu. Biblioteka muzyczna dla chóru (nuty), płytoteka i taśmoteka z adapterem i magnetofonem. Bardzo przydatna jest biblioteka muzyczna dla ogółu alumnów zawierająca pozycje popularyzujące muzykę (teorię, historię itp.) oraz podręczniki wychowania muzycznego używane w szkołach państwowych. Do pomocy naukowych zaliczyć trzeba także radio i telewizor.

Część II. UWAGI METODYCZNE I UZASADNIENIE PROGRAMU

Ze względu na to, że do seminariów zgłaszają się przeważnie kandydaci muzycznie wcale lub słabo przygotowani oraz z uwagi na specyficzne warunki, w jakich znajdują się seminaria duchowe w Polsce, zasadniczy materiał teoretyczny został przesunięty na pierwsze lata nauki. Stąd wypływa konieczność podtrzymania 2 godz. wykładowych na I roku.

Poniższe uwagi dotyczą poszczególnych lat nauczania i poddają pewne praktyczne sposoby realizacji programu, jednakże nie rozwiązują wszystkich problemów, ponieważ każde seminarium posiada odmienne warunki i one będą wpływały na metody i zakres nauczania muzyki. Z tego też względu program podaje ogólny plan zajęć.

Zasadniczo każdą jednostkę lekcyjną winno się dzielić na 2 części: teoretyczną i praktyczną. Wpływie to dodatnio na ożywienie lekcji a jednocześnie pozwoli prowadzić co tydzień (a w wypadku I roku — dwa razy w tygodniu) ćwiczenia praktyczne. Oddzielanie teorii od praktyki nie jest wskazane, gdyż wówczas ćwiczenia praktyczne przypadałyby co 2 tygodnie. Tymczasem regularność ćwiczeń w wypadku nauczania muzyki jest bardzo istotna.

I rok

Jednostkę lekcyjną można podzielić tu na 3 piętnastominutowe części: zasady muzyki, solfeż, śpiewanie pieśni. Czytanie nut na instrumencie należy w miarę możliwości przeprowadzić w ramach wszystkich części (granie gam, ćwiczeń solfeżowych, pieśni). Praktykę czytania nut na instrumencie trzeba egzekwować szczególnie dokładnie i to przez wszystkie lata studiów, gdyż dopiero długoletnie ćwiczenie da rękojmię wystarczającego opanowania tej umiejętności. W ramach solfeżu trzeba też uwzględnić podstawowe elementy dyrygowania (taktowanie).

II rok

Ponieważ solfeż należy do podstawowych przedmiotów muzycznych, dlatego prowadzenie go jeszcze w pierwszym semestrze II roku jest niezbędne. Ze względu na bogaty materiał tego roku, także i tu celowy jest podział jednostki lekcyjnej na 3 części: zasady emisji głosu, ćwiczenia emisyjne, solfeż lub ćwiczenia z psalmodii (drugi semestr). Przy rozpoczęciu ćwiczeń z psalmodii trzeba alumnom podać podstawowe wiadomości dotyczące odczytywania notacji chorałowej (wymieniono je w programie). Jeśli chodzi o ćwiczenia emisyjne, to mogą się one odbywać w ramach lekcji tylko zbiorowo i to przez krótki czas (15 minut). Tymczasem emisja głosu jest przedmiotem, który z natury rzeczy wymaga ćwiczeń indywidualnych. W związku z tym byłoby pożądane wprowadzenie takich ćwiczeń poza normalnymi godzinami wykładowymi. Powinien je prowadzić doświadczony pedagog np. nauczyciel emisji ze szkoły muzyczne, artysta śpiewak itp. Instrukcja o Liturgicznym wychowaniu alumnów w n. 59 zaleca, aby do wychowania muzycznego „dodać pewne specjalne ćwiczenia w dykcji, celem doskonalenia wymowy; prowadzić je winien nauczyciel naprawdę biegły w tej sztuce”. Dykcja jest tylko jednym z elementów prawidłowej emisji głosu, dlatego ćwiczenia emisyjne obejmujące całość zagadnień związanych z techniką wydobycia piękne głosu odgrywają olbrzymią rolę. Stanowią one punkt wyjścia dla późniejszej pracy duszpasterskiej (głoszenie słowa Bożego, śpiew, katechizacja).

III rok

Śpiew monodyczny od początków istnienia Kościoła aż po dzień dzisiejszy stanowi integralną część liturgii uroczystej. Dlatego historię muzyki monodycznej trzeba traktować oddzielnie, a nie łączyć ją z historią muzyki wielogłosowej. W ramach szkicu historycznego szczególną uwagę należy zwrócić na główne formy tej muzyki. Zostały one wymienione w programie. Pomocą dla wykładawców mogą być płyty i taśmy z wzorowymi nagraniami, które powinien często wykorzystywać jako ilustrację omawianego zagadnienia.

Ponadto warto polecić jakąś lekturę. Alumni winni z niej zdać kolokwium. Ponieważ chorał gregoriański został ostatnio poważnie ograniczony w ramach liturgii, dlatego nie ma potrzeby traktowania zasad chorału zbyt szczegółowo. Chodzi o umiejętność poprawnego odczytywania notacji głosem (solfeż gregoriański) i na instrumentacie, o nabycie podstawowych wiadomości dotyczących poszczególnych neum (także złożonych) — ich wartości i interpretacji oraz znajomość zasad rytmu gregoriańskiego. Praktycznym materiałem są tu śpiewy *Collectio Rituum* i *Officium Defunctorum*. To ostatnie, zgodnie z charakterem godzin kanonicznych, zostaje ograniczone do Laudesów i Nieszporów.

IV rok

Materiałem teoretycznym tego roku jest w pierwszym rzędzie zarys historii wielogłosowej muzyki kościelnej uwzględniający nieco szerzej niektóre formy (motet, msza, oratorium) oraz twórczość rodzimą. Pożądana jest ilustracja muzyczna za pomocą płyt lub taśm. Jeśli biblioteka muzyczna jest dość zasobna, można zadać jedną czy drugą lekturę. Ponadto wydaje się być rzeczą konieczną wyjaśnienie pojęć muzyki współczesnej (dodekafonia, muzyka elektronowa, konkretna, jazz, beat, piosenka religijna), ponieważ tego rodzaju muzyka pojawia się w życiu codziennym (programy radiowe i telewizyjne, festiwale, konkursy, koncerty).

Ćwiczenia praktyczne obejmują śpiewy dotyczące wymienionych w programie funkcji (scholi, kantora, psalterzysty) — w języku łacińskim i polskim. Ponadto już na IV roku alumni powinni zapoznać się dokładnie z różnymi rodzajami melodii modlitw, gdyż wykonuje się je często poza liturgią mszalną a śpiewać je może np. kantor. Jednocześnie można dodać wybrane śpiewy z repertuaru podanego przy wspólnym śpiewie.

V rok

Przedmiot omawiający budowę organów i dzwonów jest niezmiernie potrzebny w pracy duszpasterskiej. Chodzi zarówno o zainteresowanie uczniów tymi instrumentami jak i o wskazówki praktyczne związane z procedurą ich instalacji, odbioru, naprawy a nade wszystko regularnej konserwacji. Pożądane są lekcje poglądowe przy organach. Warto również poświęcić nieco uwagi obsłudze aparatów radiotechnicznych (wzmacniacz, magnetofon, adapter), zwłaszcza zaś umiejętności posługiwania się mikrofonem, z którym prawie każdy duszpasterz będzie się spotykał na co dzień. Wiadomości o innych instrumentach podane w skrócie, wypełniają lukę w ogólnym wykształceniu muzycznym. Śpiew godzin kanonicznych zwłaszcza Laudesów i Nieszporów zalecany przez Instrukcję o Liturgicznym Wychowaniu Alumnów (n. 26) stanowi materiał praktyczny tego roku. Metodyka nauczania śpiewu może objąć tylko uzdolnionych w tym względzie uczniów. Oni bowiem roszą nadzieję, że potrafią

nauczyć wiernych poprawnie pieśni, antyfon, akklamacji psalmów itp. Alumni ze słabszym słuchem muzycznym winni poznać zasady organizacji nauczania śpiewu. Zadaniem profesora będzie wpojenie im przekonania o potrzebie takiej praktyki. Kleryk musi wiedzieć, że jednym z celów pracy duszpasterskiej jest czuwanie nad poziomem śpiewu w parafii i odpowiednim repertuarem. Duszpasterz ma zachęcać wiernych do nauki śpiewu m. in. przez osobistą obecność na ćwiczeniach. Samą naukę przeprowadzać może organista, dyrygent chóru, nauczyciel śpiewu w szkole lub inny muzyk mieszkający w parafii. Dlatego byłoby rzeczą wręcz konieczną, by alumni V roku odbywali praktyki duszpasterskie w parafiach dobrze przygotowanych pod względem liturgicznym i spełniali tam funkcje liturgiczne (psalterzysty, kantora), uczyli śpiewu wiernych, bądź też przyswajali sobie metody organizacji śpiewu.

VI rok

Ostatni rok nauki posiada zasadniczo charakter praktyczny i dlatego obejmuje bezpośrednie przygotowanie do opracowania liturgii śpiewanej. Jednakże teologiczne i prawne podstawy muzyki liturgicznej stanowią czynnik łączący muzykę z liturgią. Pewna dojrzałość uczniów VI roku pozwoli na dogłębne omówienie i właściwe zrozumienie tych problemów. Dlatego wydaje się rzeczą stosowną właśnie na ostatnim roku te zagadnienia omawiać. Rekapitulacja praktyczna całości materiału powinna objąć przede wszystkim te śpiewy, które najczęściej wykonuje się w pracy duszpasterskiej (pogrzeb, sakramenty św., niektóre błogosławieństwa i nabożeństwa). Alumni sami mogą wskazać wykładowcy problemy teoretyczne i praktyczne, które pragnęliby dopracować. Byłoby to wskazane w II semestrze jako pewnego rodzaju konwersatorium.

Wspólny śpiew

Jako repertuar służą tu śpiewy łacińskie i polskie wykonywane w kaplicy seminaryjnej i katedrze oraz przydatne w pracy duszpasterskiej. Oprócz obowiązkowej mszy XVIII warto również podtrzymać znajomość mszy VIII, która w wielu ośrodkach była wykonywana. Ponadto wspólny śpiew służy do przygotowania repertuaru aktualnie potrzebnego z racji specjalnych uroczystości. Wreszcie w ramach tej godziny powtórzyć śpiewy liturgiczne czy paraliturgiczne, aby poprawić błędy, które z czasem wkradają się do melodii. Wspólny śpiew stanowi też okazję do przygotowania utworów, które mają być wykonane przez wszystkich uczniów. Profesor muzyki, zależnie od okoliczności, może zwolnić ze wspólnego śpiewu chórzystów, aby nie byli zbyt obciążeni godzinami ćwiczeń.

Chór

Pierwszorzędnym celem ćwiczeń chóru jest przygotowanie każdorazowej liturgii niedzielnej i świątecznej w kaplicy seminaryjnej i katedrze. Poza tym chór często bierze udział w różnych imprezach seminaryjnych (akademie itp.) a nawet pozaseminaryjnych (np. wyjazdy do poszczególnych parafii z okazji dnia powołań kapłańskich i in.) Dlatego też ćwiczenia chóru powinny trwać pełną godzinę zegarową 2 razy w tygodniu. Jest to konieczne minimum, o ile chór ma sprostać w dostatecznym stopniu nalożonym na niego zadaniom. Dyrygent, którym jest profesor muzyki, powinien mieć do pomocy kilku uczniów, którzy spełnialiby rolę korepetytorów, a nawet w poszczególnych wypadkach zastępowali go w prowadzeniu zespołu. Profesor winien się starać o szczególne

umuzycznienie chórzystów, wyrobienie w nich smaku muzycznego oraz umiłowania sztuki muzycznej, bowiem członkowie zespołu, obdarzenie lepszym słuchem, mają ku temu naturalne predyspozycje. Osiągnąć zaś to może m. in. poprzez przygotowanie repertuaru możliwie wysokiej klasy, często ilustracje za pomocą nagrań, udział w koncertach itp.

Chór seminaryjny powinien wykonywać kompozycje zarówno jedno — jak i wielogłosowe. O doborze repertuaru decyduje zawsze profesor biorąc pod uwagę poziom i możliwości zespołu.

Zespół instrumentalny

Warunkiem powstania takiego zespołu jest z jednej strony odpowiednia liczba instrumentów, a z drugiej — uzdolnionych i chętnych do gry alum-nów. Pozytywną stroną prowadzenia zespołu instrumentalnego jest naby-cie przez alum-nów przekonania do wielkich wartości wpływających z samodzielnego uprawiania muzyki. Instrukcja O Liturgicznym Wychowaniu Alum-nów w n. 57 zachęca, by umożliwiać zdolnym alum-nom grę na organach w seminarium i wspierać ich wysiłki pod tym względem. Po ukończeniu seminarium alum-ni tacy winni być kierowani na wyższe studia muzyczne. Instrukcja nie wyklucza jednak gry na innych instru-mentach. Dlatego rzeczą bardzo pożyteczną będzie założenie choćby ma-łego zespołu instrumentalnego (trio, kwartet, kwintet) lub nieco większego zespołu instrumentów smyczkowych czy dętych. Zespół taki mógłby pro-wadzić muzyk instrumentalista np. nauczyciel ze szkoły muzycznej, który jest znawcą w tej dziedzinie. Zajęcia te jednak traktować trzeba jako nadobowiązkowe, gdyż odbywać się one mogą poza siatką godzin.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawiony powyżej program nie wyczerpuje wszystkich możliwości życia muzycznego w seminarium. W myśl Instrukcji o Liturgicznym Wychowaniu Alum-nów (n. 51) „nauka śpiewu nie jest próżnym zdobywaniem piękna” i dlatego wychowanie alum-nów, by było pełne i możliwie doskonałe, musi uwzględnić ogólne przygotowanie muzyczne. Stąd też klerycy powinni mieć okazję do korzystania z programów radiowych i telewizyjnych poświęconych dobrej muzyce, zwłaszcza kościelnej. Ponadto, o ile istnie-ją ku temu sprzyjające warunki, wszyscy alum-ni winni od czasu do czasu uczestniczyć w koncertach symfonicznych, przedstawie-niach operowych, czy też brać udział w imprezach popularyzujących muzykę artystyczną, szczególnie religijną (dni muzyki organowej, festiwal muzyki dawnej itp.) Jedynie bowiem całościowo pojęte wychowanie muzyczne może przynieść zamierzone rezultaty.